บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก
Likay playscipt in the story of Rodhasen Chadok

นายวุฒิชัย ค้าทวี
Mr. Whutthichai Khathawi

สาขาวิชาศิลปะการแสดง(นาฏศิลป์ไทย) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
email: whutthichai.kh@ssru.ac.th

ที่มาและความสำคัญของการสร้างสรรค์ผลงาน

ลิเก ถือว่าเป็นศิลปะประจำชาติของไทยอีกประเภทหนึ่งที่ประวัติความเป็นมายาวนาน มีการพัฒนาตามยุคสมัยกระทั่งถึงปัจจุบันจนมีเอกลักษณ์โดดเด่นของแต่ละคณะแตกต่างกันออกไป แต่ก็ยังคงมีขนบจารีตที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาเช่นกัน การดำเนินเรื่องจะใช้กลอนลิเกในทำนองราชนิเกลิง กลอดบทละครที่มีฉันทลักษณ์อย่างกลอนสุภาพและบทเจรจาแบบร้อยแก้ว โดยโต้โผเจ้าของคณะหรือคนให้เรื่องจะเล่าเรื่องคราว ๆ ให้ผู้แสดงฟังก่อน จากนั้นผู้แสดงต้องเป็นผู้ที่คิดกลอนหรือบทเจรจาขึ้นเอง เว้นแต่ฉากนั้นสำคัญจึงจะมีการนัดแนะหรือท่องจำกลอนหรือบทไว้ก่อนล่วงหน้า แต่โดยส่วนใหญ่ผู้แสดงลิเกมักจะใส่วิธีการด้นกลอดสดหน้าเวที หากนักแสดงผู้นั้นมีความชำนาญก็จะทำการแสดงออกมาได้ดี แต่หลายครั้งผู้แสดงที่ไม่มีความชำนาญเลือกใช้คำในการด้นกลอนไม่ถูกความหมาย จึงทำให้การแสดงที่สื่อออกมานั้น ผู้ชมเกิดความไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิดไปจากความหมายที่ควรจะเป็น ผู้วิจัยจึงคิดทำบทลิเกขึ้นโดยนำเรื่องรถเสนชาดกตั้งแต่นางสันธีออกอุบายห่าพระรถเสนจึงถึงนางเมรีตาย เนื่องจากเรื่องนี้เป็นชาดกที่มีคติสอนใจในด้านความกตัญญู ดังนั้น การสร้างสรรค์ “บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก” ขึ้นจึงเป็นอีกหนึ่งในเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้แสดงลิเกมีประสิทธิภาพในการสื่อสารให้ผู้ชมได้รับทุกอรรถรสอย่างครบถ้วน อีกทั้งยังแฝงคติธรรมสอนใจให้แก่ผู้ชมอีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างสรรค์บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน

1. ปัจจัยในการสร้างสรรค์บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก

1.1 วิธีการแสดงลิเก

การแสดงลิเกโดยทั่วไปจะจัดแสดงกลางแจ้งในยามค่ำคืน มักจะใช้เวลาประมาณ 3 - 4 ชั่วโมง ลิเกแต่ละคณะจะมีขนบในการแสดงเป็นแนวทางที่คล้ายคลึงกัน อาจต่างกันที่รายละเอียดในบางขั้นตอนตามที่ได้รับสืบทอดมาจากครู – อาจารย์ของตนประกอบด้วย การตั้งกำนลบูชาครู เป็นการบูชาบอกกล่าวต่อครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ แล้วจึงเริ่มการโหมโรง เป็นการบูชาพร้อมทั้งอัญเชิญเทพยดา และครูบาอาจารย์ให้มาปกปักรักษาเพื่ออำนวย การแสดงให้ลุล่วงสำเร็จด้วยดี ทั้งยังเป็นการประกาศให้รู้ว่าการแสดงกำลังจะเริ่มขึ้น และในปัจจุบันยังเป็นช่วงที่ฝ่ายเครื่องเสียงใช้ในการปรับแต่งคุณภาพของเสียงให้พร้อมทำการแสดงอีกด้วย จากนั้นเป็นการรำถวายมือ เป็นอีกหนึ่งในการบูชาครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดงความกตัญญู จะใช้ทำนองเพลงช้า - เร็ว ประกอบการรำ บางคณะอาจใช้เพียงทำนองเพลงเร็วอย่างเดียว กระบวนท่ารำแตกต่างกันไปตามแต่เอกลักษณะของคณะนั้นๆ (พนม บันเทิง, ประกอบ ชูเชิด, 2561, สัมภาษณ์) ต่อด้วยการออกแขกซึ่งในยุคของลิเกออกภาษา มีชุดสวดแขกเป็นการแสดงเบิกโรงแล้วต่อด้วยชุดออกภาษาใดภาษหนึ่งยาวๆที่มรลักษณะเป็นละคร การสวดแขกนั้นก็คือการออกแขกของลิเกในปัจจุบัน (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2553: 112) ช่วงก่อนนี้การออกแขกมักจะให้นักแสดงแต่งกายแขกชาวแขกออกร้องเพลงเน้อหากล่าวถึงการสรรเสริญครูและความเป็นมาของลิเก จากนั้นจะบอกกล่าวแก่ผู้ชมว่าจะทำการแสดงในเรื่องอะไร บางครั้งอาจเล่าเรื่องโดยย่อด้วย แต่ปัจจุบันนิยมให้ผู้แสดงชายร้องเพลงส่งออกมาจากด้านหลังเวที ไม่มีผู้แสดงออกมาด้านหน้าเรียกว่าการออกแขกหลังโรงเมื่อเสร็จจึงทำการดำเนินการแสดง สุดท้ายการลาโรง คือการหยุดหรือจบการทำการแสดง

1.2 วรรณกรรมที่ใช้ในการสร้างสรรค์บทลิเกชาดก

คณะลิเกโดยปกติแล้วส่วนใหญ่จะมีเรื่องที่ใช้แสดงเป็นของตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ได้สืบทอดมาจากรุ่นก่อน มักมีเนื้อหาที่ชาวบ้านเข้าใจง่าย ไม่ยากนัก เช่น เนื้อหาแบบชิงรักหักสวาท สงครามวงศ์ตระกูล เป็นต้น นอกจากนี้ในบางกรณีหรือลิเกบ้างคณะ ได้มีการนำวรรณกรรม ตำนาน นิทานพื้นบ้าน หรือแม้กระทั่งบทพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ นำมาดัดแปลงผสมผสานกับรูปแบบและวิธีการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคณะนั้นๆเพื่อจัดแสดงอีกด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การแสดงลิเกนั้นสามารถแสดงเรื่องอะไรก็ได้ เนื่องจากไม่มีระบุว่าลิเกจำเป็นต้องแสดงเรื่องใด หากแต่การนำเสนอต้องเป็นรูปแบบและวิธีการแสดงแบบลิเก

การสร้างสรรค์บทลิเกในครั้งนี้ ผู้ศึกษาใดเลือกเรื่องที่ใช้ในการศึกษาคือ รถเสนชาดก ในช่วงที่ นางสันธีแกล้งป่วยแล้วลวงสวามีท้าวรถสิทธิ์ให้ใช้พระรถเสนโอสรไปยังเมืองคชบุรีเพื่อให้นางเมรีผู้เป็นธิดาฆ่ารถเสน จนถึงรถเสนม่อมเหล้านางเมรีและหนีไป นางเมรีออกตามแต่ไม่สำเร็จจึงกลั้นใจตาย สาเหตุเพราะ รถเสนชาดกนั้นเป็นหนึ่งใน 50 เรื่องของปัญญาสชาดกปฐมภาค เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งรวบรวมและรจนาขึ้นเป็นชาดกโดยพระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ เนื้อหาพรรณนาถึงจริยวัตรของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตย์ที่มีความมุ่งนั้นในการเพียรบำเพ็ญ ไม่ย่อถ้อต่ออุปสรรค์เพียงปรารถนาสูงสุดเพื่อบรรลุสัมมัมโพธิญาณ (สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2547: คำนำ) เนื้อหาในช่วงนี้ประกอบด้วย ปมปัญหา คือ นางสันธีวางแผนฆ่าพระรถเสน จุดวิกฤตของเรื่อง คือ พระรถเสนต้องตัดสินใจจากนางเมรีไป นางเมรีตัดสินใจออกตามเมื่อไม่สำเร็จจึงเลือกที่จะฆ่าตัวตาย บทสรุปของเรื่อง คือ การสร้างปมปัญหาใหม่ อีกทั้งยังแฝงหลักธรรมคำสอนไว้กับตัวละครเอกในเรื่องอย่างพระรถเสน ซึ่งมีความกตัญญูเป็นที่ตั้ง ที่ยอมแม้กระทั่งทิ้งหญิงที่ตนรักเพื่อกลับมาช่วยมารดาผู้พิการ ยอมละทิ้งความสุขส่วนตัวเพื่อความกตัญญู

2. กระบวนการเขียนบทลิเก เรื่องรถเสนชาดก

2.1 การวางโครงเรื่อง

การวางโครงเรื่องเป็นศิลปะของการเลือกสรรเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อนำเสนอ แม้ว่าการแสดงนั้นจะเป็นการจำลองภาพเห็นการณ์จากชีวิต แต่ต้องมีการเลือกเหตุการณ์ ทั้งนี้เพราะในชีวิตมีหลายสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีเหตุผลหรือไม่มีความหมาย หากนำเสนอทุกๆอย่างจะทำให้ยืดยาวและน่าเบื่อ จึงต้องมีการเลือกเฉพาะเหตุการณ์ที่สำคัญ มีความหมายกับพัฒนาการของตัวละครและแก่นเรื่องได้ แม้กระทั่งการลำดับเหตุการณ์นั้นก็มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก โดยทั่วไปแล้วมักลำดับเหตุการณ์ตามลำดับของเวลาและความเป็นเหตุเป็นผล กล่าวคือ เริ่มจากเหตุการณ์ก. ทำให้เกิดเหตุการณ์ข. ซึ่งทำให้เกิดเหตุการณ์ค. ต่อเนื่องกันไป (ณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์, 2560: 66)

การวางโครงสำหรับการเขียนบทลิเก เรื่องรถเสนชาดก แบ่งออกเป็น 5 ฉาก ฉากที่ 1 เลียบพระนคร กล่าวถึงท้าวรถสิทธิ์พาพระรถเสนผู้เป็นโอรสออกตรวจตราความเรียบร้อยของพระนคร ฉากที่ 2 อุบายนางสันธี กล่าวถึงนางสันธีมเหสีคนใหม่ของท้าวรถสิทธิ์เกิดความวิตกกังวล ว่าหากรถเสนล่วงรู้ว่าตนเป็นผู้ทำร้ายมารดาและป้าทั้ง 11 คน พระรถเสนต้องแก้แค้นตนแน่ จึงออกอุบายลวงพระรถเสนไปฆ่าที่เมืองคชบุรีของตน นางจึงแกล้งป่วยและขอร้องให้ท้าวรถสิทธิ์ใช้พระรถเสนไปนำยาที่เมืองคชบุรีพร้อมมอบสาส์นให้ส่งถึงเมรีลูกสาวของตน เนื้อความในสาส์นสั่งให้ฆ่าพระรถเสนทิ้งเสีย ฉากที่ 3 แปลงสาส์น กลางพนาพระรถเสนเดินทางมาถึงกลางป่า และได้หยุดพักใกล้กลับอาศรมพระฤษี ครั้นฤษีแอบเห็นสาส์นได้เปิดอ่านจึงรู้ความว่าพระรถเสนจะถูกลวงไปฆ่า พระฤษีทำการเปลี่ยนแปลงข้อความในสาส์นว่าแม่ส่งชายมาให้แต่งงานกัน ฉากที่ 4 ฤทธิ์สุรา พระรถเสนกับนางเมรีได้แต่งงานอยู่กินกันจนล่วงเวลานั่นนาน พี่ม้าจึงออกมาเตือนว่าต้องรีบทำธุระของพระบิดาให้เสร็จอีกทั้งต้องนึกถึงพระมารดาและป้าทั้ง 11 คนที่รออยู่ และช่วยออกอุบายให้พระรถเสนมอมเหล้านางเมรีจนเมาหลับแล้วหนีกลับเมือง ฉากที่ 5 จากลา เมื่อเมรีตื่นไม่เห็นพระรถเสนจึงออกตามและอ้อนวอนพระรถเสนให้กลับไปกับตน เมื่อไม่สำเร็จนางเมรีจึงกลั้นใจตาย เรื่องราวในตอนนี้สื่ออารมณ์ในกับผู้ชมหลายอรรถรส คือ การออกอุบายของตัวโกงอย่างนางสันธี การต่อสู้กับจิตใจของตนเองในการตัดสินใจเพื่อความกตัญญูของพระรถเสน ความรักที่มีให้กับสามีออกตามหาโดยไม่กลัวอันตรายใดๆจนตัวเองต้องตายอย่างนางเมรี ทั้งยังมีมุขตลกขบขันแทรกอยู่กับบทของพระฤาษีจึงทำให้เรื่องในตอนนี้มีไม่น่าเบื่อเกินไปนัก

2.2 การวางตัวละคร

ตัวละคร คือ ผู้ถูกกระทำและผู้ที่รับผลจากการกระทำในบท จากการที่ผู้เขียนสมมติขึ้นในแสดงพฤติกรรมตามเหตุการณ์ในเรื่อง สำหรับตัวละครในบทลิเกชาดกนี้ ได้ถูกกำหนดไว้ตั้งแต่การวางโครงเรื่องที่ได้จากการเลือกเหตุการณ์ในปัญญาสชาดกแล้ว ประกอบด้วย ท้าวรถสิทธิ์ ผู้ครองเมืองกุตาระนครสามีของนางสิบสองและสันธี บิดาของพระรถเสน นางสันธี ผู้ครองเมืองคชบุรีมีแค้นต่อนางสิบสอง และทำมนต์เสน่หาต่อท้าวรถสิทธิ์ พระรถเสน เป็นพระโพธิสัตว์จุติ เป็นบุตรผู้กตัญญูต่อนางทั้งสิบสอง นางเมรี มีความภักดีและรักมั่นต่อพระรถเสนสามี ฤษี เป็นผู้ทรงศีลเป็นตัวละครสำคัญที่ช่วยให้พระเสนไม่ถูกฆ่าตายและยั้งได้แต่งงานกับนางเมรี ม้า พาหนะและผู้ช่วยของพระรถเสน และยังมีการเพิ่มตัวละครที่ไม่ได้ปรากฏในปัญญาสชาดก คือ นางกำนัน ของนางสันธีและนางเมรี เนื่องจากตัวละครทั้งสองมีตำแหน่งเป็นนางกษัตริย์ จำต้องมีคนรับใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ

2.3 การเขียนบท

1) กลอนลิเก

ลักษณะฉันทลักษณ์ของกลอนลิเก คือ หนึ่งบทมี 2 คำกลอนหรือ 4 วรรคยกเว้นบทลงมี 1 คำกลอนหรือ 2 วรรค วรรคหนึ่งใช้คำตั้งแต่ 5-8 คำ แต่มักนิยมใช้ 6 คำ และไม่จำเป็นต้องเท่ากันทุกวรรค คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 สัมผัสสัมผัสกับคำที่ 3 , 4 หรือ 5 ของวรรคที่ 2 (ขึ้นอยู่กับจำนวนคำในวรรคที่ 2) คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 สัมผัสกับคำที่ 3 หรือ 4 ของวรรคที่ 4 ถ้าแต่งหลายบทต้องให้คำสุดท้ายของบทสัมภาษณ์กัน รวมทั้งบทลงท้ายด้วย (วิเชียร เกษประทุม, 2541: 80, พนม บันเทิง, นิพัทธ์ จงดี, 2561. สัมภาษณ์) ดังภาพต่อไปนี้

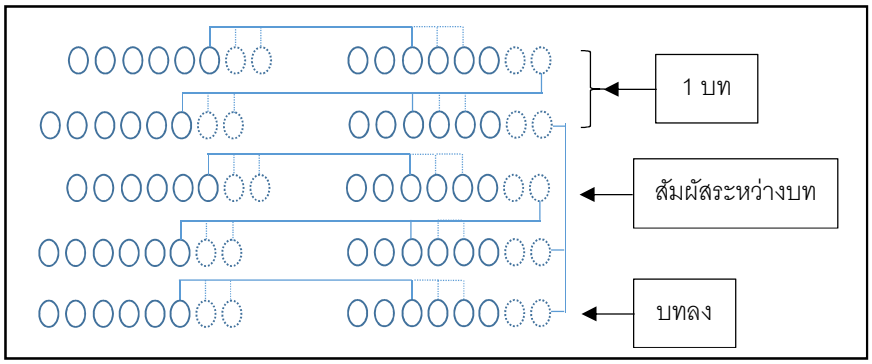

ภาพที่ 1 ผังฉันทลักษณ์กลอนลิเก

ที่มา : วุฒิชัย ค้าทวี (2561)

การประพันธ์กลอนลิเกนั้น นอกจากจำนวนคำและการสัมผัสแล้ว ควรคำนึกถึงเสียงวรรณยุกต์คำท้ายของแต่ละวรรคด้วย จึงทำให้กลอนบทนั้นไพเราะยิ่งขึ้นคือ คำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ในทุกๆบทไม่ควรใช้เสียงสามัญ และคำสุดท้ายวรรคที่ 2 ของคำลงในทุกครั้งควรเป็นเสียงสามัญ ทำนองเพลงที่ร้องเรียกว่า ราชนิเกลิง ซึ่งเป็นทำนองเฉพาะที่ใช้กับกลอนลิเกเท่านั้น กลอนลิเก ใช้ได้กับทุกตัวละคร ทุกบทบาท ทุกอารมณ์ ใช้กับการบอกเหตุการณ์ บอกการกระทำ การนึกคิด หรือใช้ในการเจรจาโต้ตอบกันของตัวละคร จึงเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินเรื่องของการแสดงลิเก โดยเฉพาะตัวละครสำคัญที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกในเรื่อง มักนิยมร้องกลอนลิเกทุกครั้ง บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก มีการประพันธ์กลลอนลิเกให้กับตัวละครสำคัญคือ ท้าวรถสิทธิ์ พระรถเสน นางสันธี นางเมรี และม้า ส่วนพระฤษีไม่ร้องกลอนลิเก เนื่องจากมีเพลงร้องเฉพาะที่นิยมใช้กัน กลอนลิเกที่ประพันธ์ขึ้นนั้นได้ยึดตามฉันทลักษณ์และข้อมูลที่ได้ศึกษาอย่างถูกต้องครบถ้วน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ร้องราชนิเกลิง -

(พระรถเสน) น้อมเกล้ารับคำจำอาสา แต่ก็ห่วงมารดาข้านี้
กินนอนอย่างไรใครปราณี โอ้อกข้านี้นี่หนา
(ท้าวรถสิทธิ์) จะห่วงไปใยเชื่อใจบิดา เดี๋ยวจะจัดหาคนให้
จะค่อยดูแลให้ป้าแม่สบาย ไม่ทุกข์ไม่หน่ายหนีหน้า
(นางสันธี) หนทางไกลแม่ฝากเป็นธุระ เสด็จพี่เพค่ะโปรดช่วยลูก
มีรถช้างม้าเรือในท่าที่ผูก เอามาให้ลูกหน่อยหนา
แม่นี้มีสารฝากให้เมรี ถึงแล้วนางนี้จะจัดให้
ลูกจะไม่เหนื่อยไม่เมื่อยร่างกาย แล้วจงกลับให้ไวลูกจ๋า
(ลง) (พระรถเสน) เมื่อรับสั่งความเสร็จ จึงออกเสด็จไคลคลา

(วุฒิชัย ค้าทวี, 2560: 3)

2) กลอนบทละคร

นอกจากการร้องกลอนลิเกในนำนองราชนิเกลิงแล้ว การแสดงลิเกยังมีการใช้กลอนบทละครในการร้องเพลงไทยเดิมต่างๆ แต่ไม่นิยมขึ้นต้นบทด้วยเมื่อนั้นหรือบัดนั้นอย่างบทละครทั่วไป แต่มักจะใช้คำอื่นแทนหรือใส่คำให้เต็มอย่างกลอนสุภาพ สำหรับบทลิเก เรื่องรถเสนชาดก มีทั้งการปรับปรุงจากบทละครของกรมศิลปากรและการประพันธ์กลอนบทละครขึ้นใหม่ เพื่อใช้กับตัวละครสำคัญในเรื่องคือ ท้าวรถสิทธิ์ พระรถเสน นางสันธี นางเมรี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- ร้องเพลงอนงค์สุชาดา ตัด-

เหนือแท่น รัตนะ คชบุรี เอกอนงค์ องค์เมรี สิเน่หา
สำราญใจ ทรงศรี ปรีดา แวดล้อม พร้อมหน้า เหล่าข้าไท

(เรื่องเดียวกัน, 2560: 4)

3) บทเจรจา

บทเจรจาเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วใช้ในการดำเนินเรื่องและการเล่าถึงตัวละครเช่นเดียวกับละครสมัยใหม่อย่างละครเวทีหรือละครโทรทัศน์ แต่บทเจรจาที่ปรากฏในบทการแสดงของไทย ส่วนใหญ่แล้วเพื่อเป็นแนวทางในการใช้พูดของตัวละครนั้นๆ โดยผู้แสดงต้องทำความเข้าใจตัวละครนั้นๆเสีย ซึ่งบทเจรจาสามารถปรับเปลี่ยนคำได้แต่ต้องคงความหมายและความต้องการของประโยคนั้นไว้ให้ครบ ซึ่งบทลิเกชาดก เรื่องรถเสน ก็เช่นเดียวกันมีไว้เพื่อเป็นแนวทางของการพูดในเหตุการณ์ต่างๆ ของเรื่อง หมายความว่าในขณะแสดงผู้แสดงอาจไม่ใช้คำพูดตามที่เขียนไว้ในบทก็เป็นได้ แต่ต้องเข้าใจให้ได้ว่าในขณะนั้นตัวละครต้องการสื่อสารอะไรให้กับผู้ชม ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

นางเมรี: ไม่มีอะไรหรอกเพค่ะ มันไม่ใช่เรื่องน่ารู้หรอกเพค่ะ(พูดแบบคนเมา)

พระรถเสน: เอ๊ะ!....น้องเมรี นี่คงเป็นของสำคัญ ใยจึงไม่บอกให้พี่รู้

นางเมรี: ไม่รู้ๆๆ.....มันไม่น่ารู้.....แต่ที่รู้ๆหม่อมฉันน่ะ รักพระองค์นะเพค่ะ แล้วก็ที่อยากรู้ พระองค์อ่ะทรงรักหม่อมฉันไหมเพค่ะ

พระรถเสน: รักแล้วยังไง...ถึงพี่จะรักน้องมันก็สำคัญ มันก็คงทำให้น้องเชื่อใจพี่ได้เลย ขนาดเรื่องแค่นี้ยังบอกไม่ได้ หากอยู่กินกัน รู้ถึงไหนอายถึงนั้น เพราะถึงได้ชื่อว่าเป็นผัวทรามวัย ก็ไม่ได้เป็นที่ไว้ใจอะไรเลย

นางเมรี: โถๆๆๆๆๆ.....ทูลหม่อม .....ไหนๆๆๆๆๆๆ....อยากรู้เรื่องไหนเมรีจะบอกให้หมดเลย

(เรื่องเดียวกัน, 2560: 5)

4) การบรรจุเพลง

การแสดงที่ต่างกันย่อมต้องใช้เพลงที่ต่างกัน ซึ่งการบรรจุเพลงลงในบทลิเกชาดก เรื่องเสน จึงคำนึงถึงประเภทของการแสดงว่าเป็นแบบไหน มีเนื้อเรื่องเป็นเชื่อชาติใด จึงจะสามารถเลือกสำเนียงเพลงที่ใช้ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงระดับยศ ความสำคัญ และอารมณ์ของตัวละครนั้นๆ อีกด้วย ลิเกมีวิธีการเลือกใช้เพลงร้องที่ถือได้ว่าเป็นขนบจารีตในการแสดงอยู่บางประการ คือ การเลือกใช้อัตราจังหวะของเพลง เมื่อนักแสดงออกกล่าว(การแนะนำตัวเอง/ตัวละคร/หรือบอกเรื่องราวอะไรสักอย่างให้คน) มักจะใช้เพลงสองชั้น และเมื่อนักแสดงจะเข้าโรง นิยมใช้เพลงชั้นเดียว โดยเฉพาะตัวละครสำคัญหลักของเรื่องในสมัยก่อน หากเป็นฉากแรกของผู้แสดงหรือของตัวละครนั้นๆ เวลาออกแสดงมักจะร้องเพลงสองชั้น ราชนิเกลิง และเพลงชั้นเดียว เพลงเดียวกับเมื่อสักครู่ตามลำดับ ดังตัวอย่างในบทลิเก เรื่องรถเสนชาดกต่อไปนี้

- ร้องเพลงเวสสุกรรม -

พระรถสิทธิ์ จอมพงษ์ องค์นาถา เสด็จออก พารา นาครใหญ่

รถเสน กระชั้นชิด ติดทรงชัย ภูวนัย ปรีดิ์เปรม เกษมสานต์

- ร้องราชนิเกลิง -

ครั้นออกเลียบเมืองตรวจตรา ประชากรนี้หนาไม่ทุกข์

เพราะบารมีบิดาพาให้สุข ทวยราษฎ์สิ้นทุกข์ครั้งนี้

(ลง) ครั้นสุขสงบเรียบร้อย กระษัตริย์ก็พลอยเปรมปรีดิ์

- ร้องเพลงหงส์ทอง-

พระตรัสชวน ลูกรัก ไม่ชักช้า ไคลคลา เข้าแคว้น แทนที่

รับคำ ตามองค์ พระภูมี จรลี ไปยัง วังชัย

(ท้าวรถสิทธิ์ พระรถเสน รำเข้าฉาก)

(เรื่องเดียวกัน, 2560: 2)

สำหรับบทลิเกชาดก เรื่องรถเสน มีโครงเรื่องเป็นแบบไทย จึงเลือกใช้เพลงสำเนียงไทย เพลงที่บรรจุแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เพลงบรรเลง คือเพลงที่วงปี่พาทย์บรรเลงตามขนบได้แก่ เพลงเสมอไทย ในตอนเปิดฉากแรก เพลงที่ใช้สำหรับการกระทำบางอย่างของตัวละคร ได้แก่ เพลงอัศวลีลา ในตอนที่พระรถเสนขี่ม้า เป็นต้น รวม 9 เพลง และ เพลงที่ใช้ขับร้อง ได้แก่ เพลงเบ้าหลุดชั้นเดียว ใช้ในตอนที่พระรถเสนรีบขึ้นเฝ้าท้าวรถสิทธิ์ เป็นต้น รวมทั้งสิ้น 14 เพลง

ความยาวของผลงานสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์บทลิเก เรื่องรถเสนชาดก เป็นเอกสารที่มีเนื้อหาประกอบด้วย กลอนลิเก กลอนบทละคร บทเจรจา ขนาดตัวอักษร 16 มีความยาว 8 หน้า เมื่อนำไปจัดแสดงใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

องค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติงานสร้างสรรค์

ปัจจุบันลิเกในประเทศไทยมีมากมายหลายคณะ และยังมีลักษณะวิธีการแสดง กลวิธีต่างๆ กระบวนท่ารำ หรือเรื่องที่ใช้แสดงที่ต่างกันออกไปบ้าง เพราะขึ้นอยู่กับการได้รับสืบทอดมา หรือการปรับเปลี่ยนพัฒนาเพื่อหาเอกลักษณ์เฉพาะตัว แต่ยังคงยึดขนบจารีตที่ควรจะเป็นไว้เหมือนกัน ลิเก เป็นชื่อเรียกวิธีการนำเสนอศิลปะการแสดงไทยประเภทหนึ่ง ที่มีขนบจารีตให้ปฏิบัติยึดถือแต่พร้อมที่จะพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและบุคคลที่เข้าใจกฎเกณฑ์ของ “ลิเก” ศิลปะการแสดงทุกแขนงล้วนทำหน้าที่สื่อสารอย่างหนึ่งอย่างใดให้กับผู้ชม การสร้างสรรค์บทลิเกเรื่องรถเสนชาดกนี้ก็เป็นอีกหนึ่งการทดลองเพื่อสร้างเครื่องมือในการสื่อสารให้ผู้ชมเพื่อให้ได้รับอรรถรสที่ครบถ้วน ตรงประเด็นและแฝงคติธรรมสอนใจไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการแสดงลิเกที่มีบทอย่างชัดเจนสามารถสื่อสารกับผู้ชมได้มีประสิทธิภาพมากกว่า

เอกสารอ้างอิง

ณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์. (2560). **เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การเขียนบทละครเวที**. กรุงเทพฯ
วิเชียร เกษประทุม. (2541). **ลักษณะคำประพันธ์ไทย**. กรุงเทพฯ. พัฒนาศึกษา.
วุฒิชัย ค้าทวี. (2561). **บทลิเกชาดก เรื่องรถเสน**. กรุงเทพฯ
สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร. (2547). **ปัญญาสชาดก เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.
สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2553). **นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: สกสค.ลาดพร้าว

การสัมภาษณ์

นิพัทธ์ จงดี, (2561)
ประกอบ ชูเชิด, (2561)
พนม บันเทิง, (2561)